

METAFORANIN TƏDQIQININ ƏSAS İSTIQAMƏTLƏRİ

Aysel Mehdiyeva

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: ayselmehdiyevalsu@gmail.com

Xülasə: Metaforlaşmanın əsas nəticəsi, məhsulu metaforadır. Metaforalar müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq oluna bilər. Metafora bütün sahələrdə təsvir və izah vasitəsi kimi çıxış edə bilər. Metafora harada istifadə olunur-olunsun, o həmişə insan hərəkətini, fəaliyyətini, biliklərini, dilini başa düşməyi zənginləşdirir. Metaforanın hər yerdə işlənməsi onun müxtəlif diskurslara aidliyini təsdiq edən əsas amildir. Real gerçəkliyə, onun predmet və hadisələrinə konseptual yanaşma metaforanın da konseptual nəzəriyyəsinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Metaforanın konseptual nəzəriyyəsi çərçivəsində insan yaşadığı dünyanı metaforanın köməyi ilə dərk edir. Metafora təfəkkürlə dilin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirdiyi üçün və metafora və metaforlaşmanın diskurs planından öyrənilməsinə görə dildə metafora hadisəsinin və metaforikləşmənin araşdırılması həmişə aktuallığını saxlaya bilmişdir.

Açar sözlər: Metafora, diskurs, konseptual metafora, arqotik metafora, metaforikləşmə, metaforik obraz.

Giriş

Metafora ya aid tədqiqatlar antik dövrdən başlanmış və bu gün əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq daha geniş öyrənilən problemlərdən biridir. Şübhəsiz ki, bu problem Azərbaycan dilçiliyində və germanşünaslıqda diqqətdən kənar qalmamışdır və bu dillərdə metafora məsələsinə aid çoxlu tədqiqat işləri həsr olunmuşdur.

Metafora ilk dövrlərdə məcazlar sistemində diqqət mərkəzinə çəkilmiş, metonimiya və metafora adlandırılan iki növdə fərqləndirilmişdir. Müxtəlif siniflərə məxsus iki vahid (obraz) arasında assosiasiya məcazi assosiasiyadır. Birbaşa və məcazi əlaqə kontekst çərçivəsində aşkarlanır. Bəzi hallarda kontekst iki sözdən ibarət birləşmə də ola bilər.

Sözün ümumi mənası «semantik invariant» adlandırılır. Müxtəlif mənalar məhz bu ümumi mənə vasitəsilə bir-birinə bağlanır. Sözün ümumi mənası sözün nüvəsini təşkil edir.

Çoxmənalı sözlərin mənalarının bir qismi semantik assosiasiyalar (metafora, metonimiya, funksional köçürmə) əsasında meydana çıxmış olur. Bu halda «ümumi mənə» və ya əsas mənə ilə əlaqə qırılır. Məcazi mənalar ümumi mənənin semantik variantları kimi çıxış edə bilmir. Burada əsas məsələ sözün mənası və onun forması arasındakı əlaqə, bir sözün mənəyə başqa sözlərlə bağlılığı, mənə və məfhum arasındakı münasibətidir. Dildə işlədilən sözlər həm həqiqi, həm də məcazi mənada işləyə bilər. Bu iki mənə arasında müəyyən əlaqənin mövcudluğuna görə söz özünün həqiqi mənasına əsasən məcazi mənada işlədilir, buradan da yeni mənə çalarları yarada bilər. Sözlərin məcazi mənada işlədilməsinin bir şəkli də metaforadır.

Metafora insan tərəfindən yaradılır və bu zaman insanın şüurunda müxtəlif bilik sahələri arasındakı münasibət və əlaqələr qarşılaşdırılır, bir sferadan digərinə keçid yaradılır. Metafora modellərinin yaradılmasında iki qütbədən istifadə edilir. Bu qütblərdən birində duran

semantik sahənin vahidi özünün ilkin, yəni metaforlaşmamış mənasında olur, digər qütbdə metaforlaşmış məna sahəsini təşkil edir. Məkan metafora məsələsinə üç istiqamətdə yanaşmaq olar. Birinci istiqamət məkan mənası olmayan sözlərin məcazlaşaraq yer bildirməsi, ikinci istiqamət məkan ifadə edən vahidlərin metaforlaşması yolu ilə məkan metaforalarının yaranması, üçüncü istiqamət məkan bildirən leksemin, vahidin məcazlaşaraq əvvəlki məkan mənasını itirməsidir.

Bildiyimiz kimi, əksər insanlara görə metafora şair, yazıçı, başqa sözlə, yaradıcı insanlar üçün bir vasitədir. Çox az insan bizim metaforik ifadələrdən gündəlik nitqimizdə istifadə etdiyimizdən xəbərdardır. Bu, hər kəsin bu haqda nə düşündüyü fikrindən daha çox asılıdır. Corc Lakof və Mark Conson 1980-cı ildə yazdıqları məşhur “Metaphors we live by” (“Yaşadığımız metaforalar”) əsəri ilə metaforalara hər zaman hər yerdə işləmə bilməsini iddia edərək konseptual metafora nəzəriyyəsinə ilk olaraq ortaya qoydular. Metaforaya koqnitiv yanaşmanı sərgiləyən həmin nəzəriyyəyə qədər metaforalara müxtəlif yanaşmalar olmuş, onlar haqqında xeyli yazılmış və ya deyilmiş fikirlər mövcud olmuşdur [13].

Hər şeydən öncə, metaforalar haqqında bədii dilin ifadə vasitəsi olmaqla çoxlu təriflər vardır. Ən çox yayılan tərif belədir: metafora *kimi, bənzər* tipli müqayisə bildirən sözlərdən istifadə etmədən birbaşa müqayisə yolu ilə köçürmə deməkdir [15]. Metafora haqqında ilk elmi fikir e.ə. IV əsrdə yaşamış qədim yunan filosofu və alimi Aristotelin “Poetika” əsərində qeyd olunmuşdur. Aristotel ilk dəfə olaraq metaforalara elmi şəkildə yanaşaraq onların ətraflı təsvirini vermişdir. O qeyd edirdi ki, metafora bir əşyaya başqa bir əşyanın malik olduğu adın verilməsindən ibarətdir ki, burada köçürmə ya cinsdən növlərə, yaxud növlərdən cinsə qədər, ya da ki növlərdən növlərə qədər ola bilər, daha çox oxşarlıq zəminində qurulur [15]. İngilis maarifçisi, ədəbi tənqidçisi İ.A.Riçardz daha da irəli getdi. O, dilə metaforalardan danışarkən bu gün də istifadə olunan bir terminologiya gətirdi. Onun fikrincə, metafora mövzu və vasitə adlanan iki termindən ibarətdir. İkincisi, məcazi mənada işlənən termdir və bu iki terminin təməl adlanan əlaqələri vardır. Məşhur Sovet dilçisi, leksikoloqu İ.V.Arnold metaforaya bu izahı vermişdir: metafora oxşarlıq əlaqələndirilməsinə əsaslanan adın köçürülməsidir və beləliklə, bu, əslində gizli bir qarşılaşdırma, yəni müqayisədir. Bu, bir şeyi digərinə bənzədərək sanki digəriymiş kimi istinad edən təsvir üsulunu bizə təqdim edir. Məsələn, *hiyləgər adam tülkü* kimi adlandırılır. Gördüyümüz kimi, bütün bu izahlar arasında oxşarlıqlar üzərində qurulmuş bir-biriylə bağlı olan iki termindən ibarət ortaq cəhət vardır. Amma onlar dili bəzəməklə metaforaların funksiyalarını da məhdudlaşdırmışlar [1, s. 130].

Alman dilçisi H.Paul qeyd edir ki, metaforalar oxşarlıq və ya müqayisənin çox müxtəlif növlərinə əsaslanı bilər, məsələn, forma oxşarlığına: *head of a cabbage-kələmin başı, the teeth of a saw-mişarın dişi*. Bu oxşarlıq funksiyaya əsaslanı bilər. Köçürülmüş məna kontekstdən asanlıqla tanını bilər: *the head of the school-məktəbin başçısı, the key to the mystery-sirrin açarı*. Oxşarlıq mövqe ilə də daşınıla bilər: *foot of a page-səhifənin ayağı*. Metaforik köçürmənin çoxsaylı halları zaman və məkan arasındakı oxşarlığa da əsaslanı bilər:

long distance-long speech-uzun məsafə-uzun çıxış, a short path-a short time-qısa çıxış-qısa vaxt [1, s. 131].

Dilçilikdə metaforaya həsr olunmuş tədqiqat işlərində C.Lakofun irəli sürdüüyü koqnitiv metod geniş istifadə olunur. Bu metodda metaforanın yaranmasını ehtiva edən metaforlaşma və ya məcazlaşma koqnitiv mexanizm kimi götürülür və mexanizmdə iki bilik sisteminin qarşılıqlı təsiri əsasdır. Birinci struktur mənbədir, ikinci isə metaforlaşma məqsədini özündə birləşdirir.

Metaforlaşma prosesində yeni mənanın yaranması həmişə birbaşa inikasa getmir. Köçürmə dərhal baş vermir. Əşya, hadisə, predmetlər şüurda təsəvvür olunur, müqayisə və qiymətləndirmələr aparılır. Metaforanın əmələ gətirdiyi modellər mürəkkəb olduğuna görə, müqayisə vacib şərt kimi özünü göstərir. Yeni dil vasitəsi, reproduktiv-kombinator vahidlər müəyyən model əsasında formalaşır.

«Linqvistikada metafora probleminə həm dərkətmədə ifadənin yeni mənasını yaradan proses, çox zaman üslubi vasitə və ya bədii üsul, bəzi hallarda adlandırma vasitəsi, az hallarda isə gerçəkliyin hisslərlə birbaşa ifadəsi mümkün olmayan sahələrinin əks etdirilməsi üçün dildə olan mənalardan koqnitiv manipulyasiyası ilə dünyanın dil mənzərəsini yaratmaq üsulu kimi baxılmışdır» [10, s. 34].

Məkan metaforalarının təhlili göstərir ki, «insan -zaman» modeli sahəsi olduqca genişdir. İnsan konseptual sahəsi metaforik köçürmənin əsas mənbələrindən biri kimi özünü göstərir. Sahə bədən üzvləri, xarakter, müxtəlif hərəkətlər, fizioloji proseslər qruplarına bölünür. Onlardan bədən üzvləri və insana xas hərəkət, eləcə də fəaliyyət daha geniş tətbiq edilir. Belə metaforaların müəyyənləşdirilməsi zamanı insana aid xüsusiyyətlərin məkan ifadə edən vahidlərə şamil edilməsi əsas götürülür. Metaforanın təyini üçün vacib əlamət şəxsləndirmə ilə bağlıdır.

Hərəkət bilavasitə zaman və məkanla bağlıdır. Hərəkət başlanğıcla və istiqamətlə səciyyələnir. Lakin bütün hərəkət formalarında istiqamət aşkar şəkildə özünü biruzə vermir. Bəzən isə istiqamət fəkültativliyi ilə seçilir. Məsələn, «ömür budağının əsməsi» halında hərəkət istiqamətinin aydın olmasına ehtiyac yoxdur. Hərəkətin zamanın dəyişməsi kimi reallaşması implisit şəkildə olduqda metafor məna zaman dəyişməsinin səbəb və nəticəsində üzə çıxır.

Metaforalar həm makrokontekstdə, həm də mikrokontekstdə formalaşa bilər. Sözlərin ilkin və əlavə mənalara bir-birinə çox oxşamasalar da, kontekstin köməyi ilə fərq aydınlaşır. Kontekst sözün çoxmənalılığını, metaforlaşmasını aşkarlayır.

Sözlərin leksik birləşmə yaratma imkanları onların semantikasından asılıdır. Bir sıra leksik vahidlər məkanla bağlı olduğundan metaforlaşmaya daha çox meyillidir. Bizi əhatə edən xarici aləm hadisələri müxtəlifliyi, rəngarəngliyi ilə seçilir. Hadisələr isə məkan daxilində baş verir. Bəzən bu məkan konkret, bəzən qeyri-müəyyən, bəzən faktültativ və ya irrelevantdir.

Metafora kifayət qədər mürəkkəb və geniş yayılmış məcaz növüdür. Metaforik mənə oxşarlığa görə adların köçürülməsi, digərinə aid edilməsi yolu ilə meydana çıxsada, onun formalaşdırılması fərdi bənzətmə, subyektiv köçürmələrlə də gedir. Bu baxımdan insan-zaman modeli əsasında qeydə alınan metaforaların fərdi növləri və ya fərdi üsluba xas olanları çoxdur [2, s. 25].

A.N.Kojın yazır: "*Bədii mətndə sözün estetik rolu məcaz vasitələri ilə təzahür edir. Metaforikləşmə ünsiyyətin müxtəlif sahələrində mühüm rol oynayır. Həmçinin o, nitq predmetinə bədiilik verərək, onun konkret, tipik əlamətlərinin ayrılmasına da kömək edir. Poetik nitqin strukturunda mövcud olan metaforikləşmə obrazın axtarışına, ekspressiv fonun gücləndirilməsinə, səciyyələndirilənlə predmetin məğzinə varmağa yönəldilir. Bu istiqamətdən yanaşma zamanı metaforanın bədii əsərin dilindəki vahidlərin təşkili ilə sıx bağlılığı üzə çıxarır*" [5, s. 27].

S.A.Çuqunova temporal metafora probleminə məkan və zamanın qarşılıqlı təsiri zəminində baxır. Dildəki temporallığı bir-biri ilə müqayisədə şərti olaraq üç yerə ayırmaq olar: 1) qrammatik zaman; 2) aspekt; 3) temporal hadisələrin bir-birinə və danışıqna nəzərən sıralanması (time sequencing). The worst is behind us. Thursday is before Saturday. Müəllifin fikrinə görə, zaman bir ölçüyə malik hərəkət edən mahiyyət kimi qavranılır. Onun istiqamətini ifadə etmək üçün simmetrik ox (right/left) əvəzinə, assimetrik horizontal və vertikal oxlardan (front/back - before/after; up/down) istifadə olunur [11, s.116].

Dil işarəsinin məzmun tərəfi konsept əmələ gətirir və konseptin arxasında insan mövcudluğunun vacib sahələrinə aid intellektual, mənəvi xüsusiyyətlər, həmçinin zaman keçdikcə əldə olunan təcrübə durur.

Konsept çoxölçülü anlayışdır və onun əsas üç ölçüsü xüsusi qeyd olunur. Obraz, anlayış və və dəyər bu üç ölçünü əhatə edir. Konseptin obraz cəhəti görmə, eşitmə, taktil, dad, qoxu xüsusiyyətlərini özündə birləşdirir. Konseptin anlayış tərəfi onun dil vasitəsilə qeydə alınması, adlandırılması, təsviri, əlamət strukturu, definisiyası, başqa konseptlərlə münasibətdə tutuşdurma xarakteristikasıdır. Nəhayət, konseptin dəyər tərəfi onun həm fərd, həm də kollektiv üçün əhəmiyyətini əhatə edir [3, s. 5]. Fərdi və ictimai şüurdakı konseptlər çoxluğu fərdin, qrupun, xalqın konsept sahəsini təşkil edir [4, s. 9]. Bu konsept sahəsi tam bilik əmələ gətirir.

V.V.Krasnıx bilik və təsəvvürlərin üç sahə qrupunu ayırır: 1) fərdi koqnitiv; 2) kollektiv koqnitiv; 3) koqnitiv baza [6, s. 45].

Real gerçəkliyə, onun predmet və hadisələrinə konseptual yanaşma metaforanın da konseptual nəzəriyyəsinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Metaforanın konseptual nəzəriyyəsi çərçivəsində insan yaşadığı dünyanı metaforanın köməyi ilə dərk edir [8; 12, s. 7]. Metaforanın müasir qavramı onun müqayisə və ya əvəzləmə şəklində başa düşülməsindən çox-çox genişdir.

Məcəzi mənə ilə birbaşa mənə arasında əlaqələrin qavranması və aydınlaşdırılması xüsusi intellektual əməliyyatın nəticəsidir. Belə əməliyyat yalnız adi müqayisəyə deyil, insan

şüurunda iki substansiyanın təsiri və onlar haqqında bilik, eləcə də təcrübələrə əsaslanır. C.Lakof və M.Consonun nəzəriyyəsinə görə, əsas fundamental dəyərlər müvafiq mədəniyyətin mühüm konseptlərinin metaforik strukturu ilə uzlaşır [8, s. 46].

Kubryakova, Çudinov, Barselona, Deyqnan kimi bir çox tədqiqatçılar metaforaya mühüm mental əməliyyat, ətraf aləmi, dünyanı dərk etmənin, strukturlaşdırmanın və qiymətləndirmənin vacib üsulu kimi baxırlar. Metaforanın dünyanı dərk etmə üsulu olması ideyası XX əsrin birinci yarısında da irəli sürülmüşdür. Orteqa-I Qasset yazmışdır: “Metafora bizə yalnız düzəldilmiş ad əsasında fikrimizi başqaları üçün başa düşülən etmək məqsədilə deyil, həm də obyektin özümüz tərəfindən dərkinə görə lazımdır. Metafora tək-cə ifadə vasitəsi deyil, həm də təfəkkürün vacib silahıdır” [9, s. 71].

Dildə metaforanın nominativ-funksional tipləri mövcuddur. Bu tiplər predmetli/predmetsiz, deskriptiv/\\qiymətləndirmə, neytrallıq/\\ekspressivlik, obrazlılıq/\\qeyri-obrazlılıq və s. qarşıdurmalarda üzə çıxır. Onların semantikasını bu yaruslar üzrə müəyyənləşdirilir. Metafora tiplərinin sərhədləri dəqiqləşdirilir. Həmin tiplər aşağıdakılardır: identik metaforalar, predikativ metaforalar, obraz-estetik metaforalar, qiymətləndirici-estetik metaforalar, emotiv metaforalar.

Metaforanın semantikasını abstrakt mənaya daha çox yaxınlaşır. Abstrakt mənalar insanın empirik sahədəki fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Bu bağlılıq müxtəlif tip metaforaların əmələ gəlməsini şərtləndirir:

Poetik və ya obraz-estetik metaforalarda psixoloji gərginlik hakimdir. Burada semantik sintez ikiplanlıdır. Həmin metaforalar qeyri-real həyatı təsvir edir.

Obrazlı metaforalar üslubiyyat elmində nəzərdən keçirilir. Bunlar məndə ekspressiv effekt yaradır. Obrazlı metaforalar bədii metaforalarla üzə çıxır.

Metaforikləşmə prosesində metaforik obrazlar yaranır. Bədii əsərdə metaforik obrazlar özü-özlüyündə çıxış etmir, onlar bədii obrazlarla sıx əlaqədə meydana gəlir. Əsər bədii obrazları obrazlar sistemində cəmləşir. Əsərin bədii sistemini orada yaradılan obrazlar və həmçinin bütövlükdə müəllif fikri ilə əsərin məzmununu qarşılıqlı münasibət təşkil edir. Obrazların arasındakı əlaqələr horizontal (xətti, sintaqmatik) və vertikal (iki tərəfi açıq, paradigmatik) ola bilər.

Metaforik sıra üzvlərinin arasındakı fərqlər aşağıdakı tip əlaqələrdə müşahidə oluna bilər:

- metaforizə olunan obrazların birliyi yox, oxşarlıq zamanı;
- metaforizə olunan predmeti bilavasitə təyin edən linqvistik vasitələrinin (sinonim, parafraz və s.) seçimi;
- metaforikləşən əşya ilə bilavasitə mənaca bağlı olmayan komponentlərin əvəz edilməsi;
- metaforikləşən obrazın digər metaforikləşən obrazlara daşınması.

Tədqiqatlar göstərir ki, konseptual metaforalardan siyasi diskursda istifadə olunur. Bu cür diskurslarda konseptlərin rolu böyükdür. Metaforalar anlayışların təzahürü kimi siyasi

diskursda müəyyən idrak əməliyyatlarını dəqiqləşdirmək üçün güclü siqnallar göndərir. Metaforaları anlamadan məlumatı verən və qəbul edən müxtəlif əqli proseslərdə eyni cür düşünə bilməz. Söz bir forma kimi istər-istəməz öz referentini ifadə edir, bu da metaforanın əsasını təşkil edir. Əslində bütün sözlər metafora əlamətinə malikdir.

Konseptual metafora qloballaşan dünyada bəşəri xüsusiyyət qazanır. Amma buna baxmayaraq, müxtəlif sistemli dillərdə onların təzahürü fərqlidir. Nəticədə konseptual metaforalar müəyyən mədəniyyətin, eləcə də sosial qrupların məhsuluna, onun ayrılmaz hissəsinə və beləliklə, onların dərk etmə vasitəsinə çevrilir.

Konseptual metafora müəyyən məqsədə çatmaq və onu həyata keçirmək üçün qarşılıqlı təsirdə olan tərəflər arasında əlaqələndirici amildir.

Arqotik metaforalar- metafora formalarında biri də arqotik metaforalardır. Arqo adı altında tədqiqatçılar sözyaradıcılığı sistemini, sözün törəmə sistemini, mətn və ifadə, qısa danışmaq, poetik incəsənət və s. kimi məsələləri nəzərdə tuturlar. Arqo yalnız linqvistik hadisə deyil, eyni zamanda sosial hadisədir, dil və mədəniyyət arasındakı əlaqədir. Arqo bağlı bir sistemdir. Arqo familiar nitqin forması kimi də çıxış edir. Arqo həmçinin ekspressiv və qənaət prinsipini həyata keçirən bir dil hadisəsi kimi də özünü göstərir. Metaforik və sinonimik keçidlər arqo leksikasında da baş verir. Arqolar dildə fonetik-morfoloji və semantik üsullarla formalaşır. Arqoların böyük ekspressiv potensialı mövcuddur.

Arqotik metaforalar danışmaq nitqinin orijinal formalarıdır. Söz və ifadə yaradıcılığını obrazlı olaraq təşkil edir. Arqotik metaforalar eksentrik həyatı əks etdirir. Dünyanın metaforik obrazlarını yaradır. Xeyli sayda arqotik metaforalar mənfi çalarlarda istifadə olunur.

Arqotik metaforalar ekspressiv leksikadır, gizli şəkildə sözlərin formalarını deformasiyaya uğradır. Arqotik metaforalarda məna dəyişmələri, fikri tez başa düşmək kimi anlayışlar xasdır. Metafora müxtəlif tip diskursların (poetik diskurs, elmi diskurs, siyasi diskurs və s.) təşkilində mühüm rol malikdir. Mənanın semantik cəhəti adlandırma ilə sıx bağlıdır. Semantik işarənin denotatla əlaqəsini, sözün əşyavi məzmununu əks etdirir. Məna dildə danışanların fəaliyyətinin məzmununu ilə əlaqələndirilməlidir. Müəyyən əşya və ya hadisəni adlandıranda məntiqi təfəkkür qanunlarına deyil, kompleks təfəkkür qanunlarına istinad olunur. Ona görə də assosiasiya, bənzərlik və yaxınlıq əsasında məna köçürmələri yaranır.

Metaforlaşmanın əsas nəticəsi, məhsulu metaforadır. R.Hofman metaforanı belə izah etmişdir: «Metafora son dərəcə praktik olan vasitədir. Metafora bütün sahələrdə təsvir və izah vasitəsi kimi çıxış edə bilər. Psixoterapevtik söhbətlərdə, aviaxəttin pilotları arasındakı danışılarda, mərasim oyunlarında, proqramlaşdırma dillərində, bədii dildə, eləcə də kvant mexanikasında da tətbiqini tapa bilər. Metafora harada istifadə olunur, olunsun, o həmişə insan hərəkətini, fəaliyyətini, biliklərini, dilini başa düşməyi zənginləşdirir [14]. Metaforanın hər yerdə işlənməsi onun müxtəlif diskurslara aidliyini təsdiq edən əsas amildir. Məhz bu cəhət metafora və metaforlaşmanın diskurs planından öyrənilməsini aktuallaşdırmışdır.

Məlumdur ki, insan fəaliyyətinin ən vacib elementlərindən, ən dəyərli məhsullarından biri nitqdir. Məhz nitq diskurs təhlili, konversiya (termin bəzən konversasion kimi də işlədilir) təhlili, nitqin daxilində inkişaf edən dialoq təhlili adlandırılan yeni elmi istiqamətlərin obyektinə olmuşdur.

Müasir dövr dilçiliyində «diskurs» anlayışı geniş istifadə olunur. Bununla belə, diskurs anlayışının təyin edilməsi ilə bağlı elmi mübahisələr hələ də davam edir. Fransız dilindən alınma termin olan diskurs (discours - nitq) müxtəlif elm sahələrində işlənir. Bu termin mətn dilçiliyində də geniş istifadə olunur. Termin fərqli şəkildə izah olunur. Kommunikativ təsir nitq və yazı formasında olub verbal və qeyri-verbal tərkib elementlərini özündə birləşdirə bilər. Kommunikativ fəaliyyətin bitmiş və ya davam edən məhsulu olan diskurs həmin kommunikativ prosesin yazı və ya nitq formasında ifadəsinin nəticəsidir. Diskurs kommunikativ fəaliyyətin yazılı və ya şifahi formada olan verbal məhsuludur.

Metaforikləşməyə məruz qalan nitq hissələri və sintaktik vahidlərdir. Nitq hissələri müxtəlif tematik qruplarda metaforikləşir.

İsmlər aktiv şəkildə metaforikləşir. İnsanın bədən üzvlərinin adları, geyim, parça, yeyinti məhsullarının adları, təbiət hadisələrinin və zaman adları metaforikləşir. O.N.Aleşina cansız isimlərin müasir rus ədəbi dilində metaforikləşməsi haqqında namizədlik dissertasiyası yazmış və maraqlı təsnifat aparmışdır.

Bədii dildə həm xüsusi, həm də ümumi ismlər metaforikləşir. Xüsusi ismlər metaforikləşəndə «danışan adlar» yaranır. Ümumi isimlərin metaforikləşməsinin bir sıra tematik və ya leksik-semantik qruplar üzrə təhlil etmək mümkündür.

Ümumi isimlərin semantik motivləşməsinə LSQ-lər üzrə - 1) heyvan adları; 2) quş adları; 3) sürünən heyvanların adları; 4) bitki adları; 5) təbiət hadisələri adları; 6) mineralların adları; 7) predmet-əşya adları; 8) yemək adları və s. üzrə araşdırmaq olar.

Metaforikləşmə - semantik motivləşmə yolu ilə metaforlaşma hadisəsinin tarixi qədim olub, bədii düşüncənin yarandığı dövrdən üzü bəri inkişaf etməkdədir.

Tədqiqat göstərir ki, semantik motivləşməni şərtləndirən amillər sırasında denotativlik başlıca amildir.

Məna keçidləri prosesi adətən «metaforikləşmə» yaxud «semantik motivləşmə» terminoloji vahidləri ilə adlandırılır. N.A.Kupina yazır ki, semantik motivləşmə - dörd mərhələli bir metaforikləşmə prosesidir. Bu mərhələnin sonu sözün motivləşməsi ilə başa çatır [7, s. 43].

Ədəbiyyat

1. Арнольд, И.В. (1973). *Лексикология современного английского языка*. Москва.
2. Калинин, И.В. (2020). *Метафора как предмет лингвистических исследований*. Москва.

3. Карасик, В. И. (1998). *О категориях дискурса Текст.* / В. И. Карасик // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: сб. науч. трудов / под ред. Карасика, В.И. Волгоград; Саратов: Перемена.
4. Карасик, В.И. (2001). Лингвокультурный компонент как единица исследования / Карасик, В.И. Слышкин Г.Г. // *Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина.* - Воронеж: ВорГУ.
5. Кожина, М.Н. (1993). *Стилистика русского языка Текст.* / М. Н. Кожина. М. Просвещение.
6. Красных, В.В. (2003). «Свой» среди чужих: миф или реальность? Текст./ИТДГК «Гнозис», 375 с.
7. Купина, Н.А. (1969). *Процесс образования метафорических слогов, Вопрос лексикологии лексикографии русского языка.* Свердловска.
8. Лакофф, Д. Джонсон, М. (2004) *Метафоры, которыми мы живем.* УРСС Эдиториал.
9. Ортега-и-Гассет, Х. (1990). Две великие метафоры // *Теория метафоры.* — М.
10. Телия, В.Н. (1988). Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира.* - М.: Наука.
11. Чугунов, А.А. (2014). Русскоязычный и англоязычный финансовый дискурс: метафоры как средство эмоционального воздействия на реципиента // *Вестник Моск. гос. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.* № 3.
12. Чудинов, А.П. (2001). *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000):* монография / А. П. Чудинов. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т.
13. Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By, The University of Chicago Press.*
14. Hoffman, R. (1980). *Cognition and Figurative Language.* London.
15. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor. Oxford University Press.*

MAIN WAYS FOR METAPHOR RESEARCH

Aysel Mehdiyeva

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

The main result of metaphorization is a metaphor. Metaphors can be studied from different angles. Metaphors can serve as a means of description and explanation in all areas. Wherever metaphor is used, it always enriches the understanding of human action, activity, knowledge, language. The ubiquity of the metaphor is a key factor in confirming its relevance to various discourses. The conceptual approach to reality, its objects, and events have also given rise to the conceptual theory of metaphor. Within the conceptual theory of metaphor, man perceives the world in which he lives with the help of metaphor.

Because metaphor reflects the interaction of thought and language, and because metaphor and metaphorization are studied from a discourse plan, the study of metaphor event and metaphorization in language has always been relevant.

Key words: Metaphor, discourse, conceptual metaphor, argotic metaphor, metaphoric, metaphorical image.

ОСНОВНЫЕ ПУТИ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕТАФОРА

Айсель Мехтиева

Лянкяранский государственный университет, Лянкярань, Азербайджан

Основным результатом метафоризации является метафора. Метафоры могут быть изучены с разных аспектов. Метафоры могут выступать средством описания и объяснения во всех областях. Метафора, всегда обогащает понимание человеческих действий, активности, знаний, языка. Повсеместность метафоры является ключевым фактором в подтверждении его актуальности для различных дискурсов. Концептуальный подход к реальности, его объектам и событиям также привели к концептуальной теории метафоры. В рамках концептуальной теории метафоры человек воспринимает мир, в котором он живет с помощью метафоры. Поскольку метафора отражает взаимодействие мыслей и языка, и поскольку метафора и метафоризация изучаются с точки зрения

дискурса, изучение метафоры события и метафоризации в языке всегда были актуальны.

Ключевые слова: метафора, дискурс, концептуальная метафора, арготическая метафора, метафоризация, метафорический образ.

Daxil oldu: 01.03.2022;

Çapa qəbul edildi: 30.05.2022;

Çap edildi: 20.06.2022